

մին նա գիմեց Նկատերինա Բ. կայսրուհուն, որովհետև Քեօնիզըս-
քերդը 1757 թուից մինչև խաղաղութեան դաշն կոպելը գտնուում
էր Ռուս կառավարութեան ձեռքին: Բանաստեղծութեան ամբիոնից,
որ 1754 թ. ազատ էր մնացել և առաջարկուել Բերլինից, Կանտն
ինքը հրաժարուեցաւ: 1766 թ. իւր իսկ խնդրանքը արքունի կրտսեր
գրադարանապետի պաշտօն ստացաւ 62 տակեր ռոճիկով:

Սակայն չպէտք է Կանտի այս շրջանի տարիները շատ էլ
ծանր երեւեակայել. Պրիվատ դոցենտի դրութիւնն այն ժամանակ շատ
աւելի ազատ ու նպաստաւոր հանգամանքների մէջ էր դրուած, քան
այժմ է. պրոֆեսորի պաշտօնը շատ աւելի պակաս պաշտօնական
ընաւորութիւն ունէր: Ճիշտ է նիւթականապէս աւելի պակաս էին
ապահովուած, բայց այն ժամանակ պրոֆեսորը աւելի չէր քան մի
ուսուցիչ, որ լսարանական բաժնի կազմի մէջ էր մտնում և համալ-
սարանի գումարից չէր ստանում: Մինչև անգամ պաշ-
տօնակարգ (ординарный) պրոֆեսորը, բացի պարտաւորեալ դա-
սախօսութիւններից, որոնց համար ռոճիկ էր ստանում, դասախօսում
էր և իւր ցանկացած բոլոր առարկաներից: Այսպիսի դասախօսու-
թիւնների համար վարձատրութիւն ստանալը միանգամայն պրոֆեսո-
րի մասնաւոր գործն էր, և կազմում էր սովորաբար նոցա
արդիւնքի կարեւոր մասը: Այսպիսով ոչինչ չէր արգելում, որ յաջո-
ղութիւն ունեցած որ և է մի պրիվատ դոցենտ աւելի շատ ունկըն-
դիրներ գրաւէր և ստանար աւելի շատ արդիւնք՝ քան զուտ պաշ-
տօնակարգ պրոֆեսորը: Կանտի այս կարգի դասախօսութիւնները
չուտով մեծ հռչակ ընծայեցին նորան. և այդ հռչակն ունկնդիրների
մեծ բազմութիւն էր ժողովում նորա շուրջը ոչ միայն բուն ուսա-
նողներից այլ և բազմաթիւ հառաքակալիան դիրք ունեցող անձնա-
ւորութիւններից:

* *

(Շարունակելի.)

ԳՐԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԱՌԱՋԱՐԿ ՄԸ ՄԵՐ ԲԱՆԱՍԻՐՆԵՐՈՒՆ

Որնոք որ զբաղած են հայ բանասիրութեամբ և բանասիրա-
կան գրուածքներու մէջ յիշուած վկայութիւններն առիթ ունեցած

են համեմատելու բնագիրներուն հետ, գիտեն թէ ինչքան դժուար է նոյն վկայութիւններուն տեղերը գտնել: Մեր մատենագիրներէն շատերը զրուած և հրատարակուած են միահետ, առանց գլխակարգութեան, այսպէս օրինակ 1833 թուին Վենետիկ հրատարակուած Կորիւն, Մամբրէ, 'Իսաիթ հաւաքածոյին մէջ՝ Կորիւն սկսելով առաջին էջէն, առանց որևիցէ բաժանումի կը հասնի մինչև էջ 29, ուր և կը վերջանայ: Նոյն տեղը Մամբրէ վերծանողի հաւերէն առաջինը (ձառ ի յարութիւնն Ղազարու) էջ 35—45, երկրորդը (նոյն նիւթ) էջ 55—75, ունին մինչև քսան երես միահետ: Աւելի մեծ է Լարուբնեայ թուղթ Արգարու, Վենետիկ, 1868, որ կը պարունակէ էջ 1—51, առանց որևիցէ բաժանումի: Ուրիշ մատենագիրներ բաժնւած են միայն գրքերու (յեղինակ, գալութիւն, պատճէն մաս). բայց դարձեալ այնպէս երկար են, որ վերլիններէն առանձին զանազանութիւն չունին: Սրինակ՝ Նզիշէի ութը յեղանակները, որոնք (բացի երկուքէն) այնքան ընդարձակ են, որ կրնային առանձին գրքեր կազմել: Զենոր Գլակի (հրատ. Վենետիկ, 1889) առաջին պատճէնը կը պարունակէ 20 երես (էջ 20—39) և:

Երրորդ կարգին կը պատկանին այն մատենագիրները, որոնք բաժանուած են նաև բազմաթիւ գլուխներու. ինչպէս են Նզնիկ, Բիւզանդ, Փարպեցի, Խորենացի, Յովհ. Մամիկոնեան ևն. այսոնք մեծագոյն մասամբ գոհացուցիչ են. բայց տեղ տեղ կան այնպիսի մեծ գլուխներ, որ նախորդներուն կրնան մօտենալ ընդարձակութեան կողմէ. Յովհ. Մամիկոնեանի (տպ. Վենետիկ, 1889) երկրորդ գլուխն ունի 15 ու կէս երես (էջ 16—31). երրորդ գլուխը 15 երես (էջ 31—46). Արիստակէս Լաստիվերացի (տպ. Վենետիկ, 1844), գլուխ Ժ. ունի 12 երես (էջ 32—44). Մեսրոբ վրդ. Տէր Մովսէսեանի (Վաղարշապատ, 1898) հրատարակած նկարագրութիւն հոգևորական վարուց Յովասափու, Առակ Ա. ունի էջ 19—43, Առակ Զ. ունի 58 երես (էջ 66—123). մի քանի խոշոր գլուխներ ունի նաև Բիւզանդ ևն ևն:

Բանասէրները երբ վկայութիւններ կը բերեն հեղինակներէն, ըստ յարմարութեան կը նշանակեն կամ գիրքը, կամ գլուխը և կամ էջը. օրինակ՝ միայն գիրք կամ յեղանակ կը նշանակէ Հայկազեան բառարանը Նզիշէէն բերած վկայութեանց մէջ, ինչ որ ամենէն աւելի անյարմարն է. գլուխներ նշանակելը աւելի պատշաճ և յարմարաւոր է. միայն եթէ գլուխները չունենան գրքի մը ընդարձակութիւնը, է՛ր նշանակելը համեմատաբար նոր է, և թէև մասամբ ունի իւր յարմարութիւնները, բայց սակայն միւս կողմէ ալ կ'ընծայէ ամենամեծ անյարմարութիւնը. յարմար է եթէ հեղինակ մը ունի միայն մէկ տպագրութիւն, բայց երբ կան մի քանի տպագրութիւններ, հոս կ'սկսի անյարմարութիւն. բնթերցողը պարտական չէ նոյն գրքին

բոլոր տպագրութիւններն ալ ունենալու, որ շատ անգամ անկարելի ալ է. բանասէրները առանց այս կէտն ի նկատի ունենալու, երբեմն կոչումներ կ'ընեն այնպիսի հին տպագրութիւններէ, որ միայն հնագիտական թանգարաններու մէջ կարելի է գտնել. ինչպէս Աղաթանգեղոսի կամ Նզնիկի առաջին տպագրութիւնը: Վերջապէս եթէ մատենագիր մը միայն մէկ տպագրութիւն ալ ունենայ, անկարելի է ենթադրել, որ այդ նոյն տպագրութիւնը միշտ պիտի մնայ. ի հարկէ նորանոր տպագրութիւններ պէտք է որ յաջորդեն, քանի կայ ու կը մնայ հայ բանասիրութիւնը. բայց բանասիրական քննութիւններէն իւրաքանչիւրը հազիւ թէ մէկ տպագրութենէ աւելին տեսնէ:

Վերջերս սմանք եւրոպական բանասէր-հրատարակիչներու հետեոյութեամբ սկսան տոպատակալ հրատարակութիւններ ընել. այսպէս օրինակ Տաշեան, Գալուստ Տէր Մկրտչեան, Մառ և վերջապէս Մանանդեան ու Աճառեան. բայց հոս ալ անյարմարութիւնները կը մնան նոյն, ինչ որ նախորդին մէջ

Կոչումներու մէջ տեղ յիշելու դժուարութիւնը շատ աւելի ծանր է՝ բառարանական և լեզուաքննական նպատակ ունեցող յօդուածներու կամ գրքերու մէջ. մինչդեռ շատ բանասիրական աշխատութիւններ աւելի գլխի մը ամբողջութեան հետ գործ ունին և ըստ այսմ կրնան բաւականապէս վերիվերոյ յիշատակութիւնով, ընդ հակառակը լեզուաքննական ու բառարանական աշխատութիւնները գործ ունին միակ բառի մը կամ մինչև իսկ տառի մը հետ. շատ անգամ պէտք է իմանալ, թէ այս ինչ ձևը քանի տեղ և քանի անգամ և ինչ պարագաներու մէջ գործածուած է. ուստի պէտք է նշանակել ճիշտ տեղը: Երեւակայնօք հեղինակ մը՝ որ կ'ուզէ կազմել յատուկ Անուանց Համարարառ. բառարան, ուր պիտի նշանակէ իւրաքանչիւր յատուկ անուան գործածութեան տեղերը. որ տպագրութեան հետեի նա, և որ տպագրութեան տողերը յիշէ, քանի որ ամէն տպագրութիւն տարիներու տեղութիւն ունի միայն, իսկ այդ տեսակ բառարան մը՝ դոնէ դարու մը տեղութիւն ունի:

Այս բոլոր դժուարութիւններու և անպատեհութիւններու առջին առնելու միակ միջոցը համարի դուքիւնն է. եթէ հեղինակները արդէն գրքեր, գալրութիւններ կամ յեղանակներ ունին, ասոնք անփութիւն կը մնան. իսկ եթէ չունին, նոր մասերու բաժնելու պէտք չկայ. եթէ գրուածքը բաւական ստուար է և գլուխներ չունի, պէտք է անպատճառ բաժնել գլուխներու, ինչպէս Արգարութեան թուղթը, Նզնիկէն կամ մինչև իսկ Կորիւնը. և վերջապէս իւրաքանչիւր գլուխ դարձեալ բաժնել կարճ կարճ համարներու, որոնց ամէն մէկը սրբունակէ ըստ յարմարութեան մէկէն մինչև առաւաւելն հինգ տող, ճիշտ ինչպէս է Ս. Գիրքը: Այս գրութեամբ ամենէն աւելի

բազմամաս գրքի մը կոչումը պիտի պարունակէ երեք դաս կամ դասախումբ. ինչ. Բիւզ. Գ. Գ. 5. այսինքն՝ Բիւզանդ, չորրորդ դպրութիւն, երրորդ գլուխ, հինգերորդ համար. կամ թէ ոչ՝ միայն երկու. ինչ. Ղեր. Բ. 6. այն է Ղերութնա, երկրորդ գլուխ, վեցերորդ համար. Այսպիսով մէջ բերուած կոչումները բոլէական արագութեամբ կը գտնուին բնագիրներուն մէջ և ամէն մէկ կոչում կունենայ իւր մանրամասն ճշտութիւնը:

Երբ համարի դրութիւնն ընդունինք, այն ժամանակ խնդիր կը ծագի թէ ո՞վ պէտք է մտցնէ այդ բաժանումը մեր մատենագիրներուն մէջ, կամ ո՞վ պէտք է համարաւէ: Այս հարցումին պատասխանը շատ պարզ է. Մեր բանասէրները միշտ այնպէս սահմանափակ, և միշտ այնպէս իրարու հետեոյ և իրար հասկցող շրջան մը կադմած են, որ երբեք մէկը միւսին չինածը չէ քանդած. եթէ բանասէր-հրատարակիչ մը որեւիցէ բաժանմունք մը մտցուցած է իւր հրատարակութեան մէջ, յաջորդ հրատարակիչները նոյն բաժանումը անփոփոխ պահած են: Քանզեւ չպիտի կոչենք այն, երբ յաջորդ հրատարակիչ մը նախորդին վրայ նոր բաներ աւելցնէ. օրինակ՝ Եզնիկի առաջին ապագրութիւնը (Զմիւռնիոյ) գլուխներ չունի, բայց Վենետիկի առաջին տիպը յարմար դատած է գլուխներու բաժնել, ինչ որ պահած են յաջորդ բոլոր հրատարակութիւնները: Այս հիման վրայ կրնանք ըսել թէ ամէն առաջին բանասէր-հրատարակիչ իրաւունք ունի իր հրատարակած մատենագրին մէջ մտցնել համարի դրութիւնը, որուն պարտական կ'ըլլան հետեւի նոյն գրքին յաջորդ հրատարակիչները:

Ուրախալի է նկատել՝ որ մեր մատենագրութեան կարեւորագոյն մասին հրատարակութիւնը (Պատմարգիրք Հայոց) այժմ կեդրոնացած է Ս. Էջմիածնի մէջ. ասոր համար կազմուած լինելով բազմանդամ խմբագրութիւն մը, որուն մէջ ներկայ են մեր ուսասնայ բանասէրներէն քանի մը լաւագոյնները, կրնանք ըսել թէ գործը միշտ պիտի ունենայ առանձին հեղինակաւորութիւն: Եւ եթէ յարգոյ հրատարակիչներն ընդունին սոյն մեր խոնարհ առաջարկը, և հա-

Ծն. Խմբ. Յարգելի յողուածագիրը խնդրել է անփոփոխ բողնել իւր ուղղագրութիւնը, յատկապէս երբեք եւ ամէն քառերի վերաբերմամբ: Խմբագրութիւնն առանց դժուարութեան կ'ստանայ մասնագէտ շեղութեան այդ խնդիրը, ի նկատի ունենալով մանաւանդ այն հանգամանքը, որ մեր հին մեքենայի ուղղագրութիւնը միանգամայն իրաւունքի տակաւ կ'ընտան: Այս էլ հարկաւոր ենք համարում յայտնելու, որ Պ. Ամատեանի առաջարկը Գալուստ Տէր Մկրտիչեանը արդէն իրագործել է. նա շար Հայոց Պատմութեան ժողովածոյի համար պատասխել է Ազարանգեղոսի պատմութիւնը և վկայութեան

մարի դրութիւնը մտցնեն իրենց հրատարակութեանց մէջ, ասով ոչ թէ միայն կուտան անոնց առանձին կատարելութիւն կամ առաւելութիւն, այլ և կը լինին տիպական օրինակ ապագայ բոլոր հրատարակիչներուն:

Հրաչեայ Աճառեան

Շուշի, 1904 փետրվ. 22

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԽԱՂԵՐ

Բ.

ՈՏԱՆԱԻՈՐԸ

Ժողովրդական խաղերի հիմնական ձևն է տողերի թուի նկատմամբ՝ երկատող, եռատող և քառատող. իսկ նայելով վանկերի թուին և հատածին տողերի մէջ և յանգերի դասաւորութեանը, խաղն ունի բաւական բազմազանութիւն: Ներքեւում կը թուենք գլխաւոր տեսակները:

5-վանկանի տղեր:

Հինգ վանկից պակաս վանկեր ունեցող տողեր քիչ դժուարեան են բուն խաղերի մէջ: Երեք կամ չորս վանկանի տողեր պատահում են աւելի կրկնակների մէջ. իսկ բուն երգի սովորական ամենակարճ տողն է 5-վանկանին,

դիւրութիւնն ի նկատի ունենալով, համարեա իւրաքանչիւր նոր սարքերութիւն ա. եւ ք. բաժանմամբ որոշել և միմիանցից: Օրինակի համար Ազարահեղոսի պատմութեան առաջի մասը ունի հաստատ: Շատ ցանկալի է, որ այդ առաջարկն ընդհանուր հաւանութիւն և գործունեութիւն գտնէ: